

Qanlı şənbə gecəsi

1990-cı il yanvarın 19-da saat təxminən 19 radələrində evə gəldim və bu zaman adətım üzrə, hər gün saat 20.00-da Azərbaycan televiziyası ilə verilən "Günün xəbərləri" verilişinə baxmaq istəyirdim. Lakin bu mümkün olmadı. Belə ki, təxminən saat 19.30-da televiziyanın ekranı birdən-birə qaraldı. Səhv etməmə, Bakı ilə telefon əlaqəsi də kəsilmədi. Rayonun rəhbər işçilərinə və o cümlədən rayon prokuroru kimi mənə də Bakıda nə baş verdiyi məlum deyildi.

Axşam yeməyini yeyib, rayon üzrə yaradılmış qərargaha qayıtdım. Saat 24 radələrində isə xidməti mənzilimə qayıtdım.

20 yanvar 1990-cı il tarixdə saat təxminən 04 radələri olardı. Bu zaman xidməti mənzilimdə olan şəhər telefonu aramsız zəng çalmağa başladı. Mən telefonun dəstəyini qaldırdım. Zəng rayon qərargahından idi. Zəng edən bildirdi ki, yoldaş prokuror, Bakıda faciə baş vermişdir, kütləvi surətdə dinc əhali məhv edilmişdir.

Mən bu zaman təcili olaraq prokurorluğun sürücüsünə zəng edib, onu çağırdım və torpaqlarımızın qorunması ilə əlaqədar yaradılmış rayon qərargahına gəldim. İşlədiyim Qubadil rayonu ilə keçmiş Ermənistan SSR-in 120 km sərhədi var idi.

Artıq səhər açılmışdı. Orada bizə məlum oldu ki, 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakı şəhərinə, həmişə dünyada sülh ordusu kimi qələmə verilən Sovet ordusunun xüsusi təyinatlı dəstələri və daxili qoşunların iri kontingenti Azərbaycanın bir neçə rayonuna, keçmiş Sovet İttifaqının qoşun hissələri fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən yeridilmiş, dinc əhaliyə divan tutulmuş, yüzlərlə insan qətlə yetirilmiş, yaralanmış, itkin düşmüşdür. Sovet ordusunun xüsusi təyinatlı dəstələri və daxili qoşunların iri kontingentinin Bakını zəbt etməsi xüsusi qəddarlıq və misli görünməmiş vəhşiliklərlə müşayiət edilmişdir.

Ümumiyyətlə, qoşunların qanunsuz yeridilməsi nəticəsində Bakıda və respublika rayonlarında 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, 841 nəfər qanunsuz həbs olunmuşdur. Hərbi qulluqçular tərəfindən 200 ev və mənzil, 80 avtomashın, o cümlədən təcili yardım maşınları, yandırıcı güllələrin törətdiyi yanğın nəticəsində dövlət əmlakı və çoxsaylı şəxsi əmlak məhv edilmişdir. Həlak olanların arasında qadınlar, uşaqlar və qocalar, həmçinin təcili yardım işçiləri və millis nəfərləri olmuşdur. Keçmiş SSRİ Konstitusiyası, keçmiş Azərbaycan SSR Konstitusiyası kobudcasına pozulmuş, Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqları tapdalanmışdır.

Yanvarın 22-də Bakıda şəhidlərin izdihamlı dəfn mərasimi təşkil edildi. Lakin təcrid-dırnağa qədər silahlanmış, "müzəffər sülh ordusu" kimi dünya ictimaiyyətinə həmişə təqdim edilən Sovet ordusu hissələrinin qarşısına xalqı çıxaranlar, hətta o zaman iqtidar nümayəndələri də dəfn mərasimində iştirak etməyi lazım bilmədilər.

Yalnız o zaman Moskvada məcburi istefaya göndərilmiş ümummilli lider Heydər Əliyev özünün və yaxınlarının həyatını təhlükə qarşısında qoyaraq, yanvarın 21-də Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gələrək, mətbuat konfransı keçirmiş, keçmiş SSRİ rəhbərliyinin, o cümlədən Mixail Qorbaçovun xalqımıza yabançı siyasətini çıxışında kəskin tənqid etmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyev çıxışında demişdir: "İndi yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə baş vermiş və bu gün də davam edən faciənin üstündə dayanmaq istəyirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycandakı vəziyyəti öz axarına salmaq, siyasi həyatdakı qeyri-sabitliyi nizamlamaq üçün kifayət qədər imkan olmuşdur. Təəssüf ki, Azərbaycan rəhbərliyi, həmçinin ölkənin ali siyasi rəhbərliyi bu imkanlardan istifadə edə bilməmişdir".

Ümummilli lider Heydər Əliyev, həmçinin 21 yanvar 1990-cı ildə Azərbaycan xalqına 20 Yanvar faciə-

si ilə əlaqədar başsağlığı teleqramı göndərmiş, teleqramın respublika mətbuatında dərc olunmasını, radio və televiziya ilə verilməsini, matəm mitinqində oxunmasını xahiş etsə də, həmin teleqramın rəsmi mətbuatda dərc edilməsi belə məsləhət bilinməmişdir.

Keçmiş SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 15 yanvar 1990-cı il tarixdə "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və bəzi başqa rayonlarda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında" Fərman qəbul etmişdir. Fərmanın 1-ci maddəsində keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin, keçmiş Azərbaycan SSR-in ona bitişik rayonlarının, keçmiş Ermənistan SSR Gorus rayonunun ərazisində, habelə Azərbaycan SSR-in ərazisində, keçmiş SSRİ-nin dövlət sərhədi boyunca sərhədyanı zonada fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi nəzərdə tutulurdu.

Beləliklə, Fərmanda Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi nəzərdə tutulmamışdı. Yalnız keçmiş SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 yanvar 1990-cı il tarixli Fərmanı ilə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanının təsirini Bakı şəhərinin ərazisində şamil etməklə, 1990-cı il yanvarın 20-dən Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilmişdir. Lakin "Fəvqəladə vəziyyətin hüquqi rejimi haqqında" keçmiş SSRİ Qanunu isə yalnız 3 aprel 1990-cı il tarixdə, başqa sözlə, həmin faciə baş verdikdən 2 ay 16 gün sonra qəbul edilmişdir.

Beləliklə, fəvqəladə vəziyyətin hüquqi rejimi haqqında müvafiq qanun mövcud olmadığı, fəvqəladə vəziyyətin hüquqi rejiminin anlayışı, əsasları və qaydası müəyyən edilmədiyi halda Bakı şəhərində qanunsuz olaraq fəvqəladə vəziyyət elan edilmişdir.

1990-cı il yanvarın 19-20-də Bakı şəhərinə qoşunların yeridilməsi ilə əlaqədar faciəli hadisələrin təfəsilinin və səbəblərinin təhqiqi üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin deputat-istintaq komissiyasının yaradılmasına və Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Milli Şurasının 19 yanvar 1992-ci il tarixli iclasında həmin komissiyanın işinin yekunlarının müzakirə edilməsinə baxmayaraq, 1994-cü ilə qədər bu məsələyə siyasi-hüquqi qiymət verilməmişdi. Yalnız ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 29 mart 1994-cü il tarixli iclasında 1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda törədilmiş faciəli hadisələr müzakirə edilmiş və bu hadisələrə siyasi-hüquqi qiymət verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: "Azadlıq, müstəqillik uğrunda, Vətən uğrunda özlərini qurban verən şəhidlərimizin hamısının xatirəsini həmişə qəlbimizdə yaşatmalıyıq. Hesab edirəm ki, bugünkü müstəqil, qüdrətli Azərbaycan xalqımızın ən böyük sərvətidir. Şəhidlərimizin, canlarını qurban vermiş insanların bu işdə böyük xidməti olubdur".

Bu ümumxalq hüzn günü ərəfəsində biz bir daha çağdaş milli azadlıq mübarizəsinin öncülləri, gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində örnək olan şəhidlərimizə Allahdan rəhmət diləyirik.

20 yanvar 1990-cı il faciəsinin 1-ci ildönümü ərəfəsində keçmiş SSRİ məkanında nüfuzlu qəzet hesab olunan "Komsomolskaya pravda" qəzetində bir məqalə dərc edilmişdir. Müəllif məqalənin axırında təxminən belə göstərirdi: "Bakıda al-qırmızı qərənfillər küçələrə səpələnmişdir, burada Moskvada, metronun Mayakovski stansiyasının qarşısında qərənfillərin biri yenə də 15 rubla satılır". Keçmiş SSRİ məkanında kifayət qədər nüfuza malik qəzetin müxbirinin kütləvi insan tələfatı ilə nəticələnən ağır faciəyə verdiyi qiymət isə acı təəssürat yaradır...

İlham Abbasov,

**Ədliyyə Akademiyasının baş müəllimi,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Baş ədliyyə müşaviri,
prokurorluğun fəxri işçisi**